

Les causes del gir il·liberal de la política econòmica: una mica de llum en un debat obert

Als articles anteriors del Dossier, hem descrit el fenomen del gir il·liberal de la política econòmica en una mostra significativa de països. Ara toca entendre'n les causes. Es tracta d'un exercici ambiciós, que és objecte d'un ampli debat acadèmic i públic, que aquest article tracta d'enriquir amb una visió analítica.

El gran debat: parlem només de causes econòmiques?

Recapitem les principals conclusions dels dos primers articles del Dossier, ja que estableixen el punt de partida del que segueix aquí. A l'article «[Formes il·liberals de política econòmica: evolució o canvi radical en relació amb el consens existent?](#)», es defineix el que anomenem consens liberal de la política econòmica i es justifica la necessitat de trobar una mesura quantitativa que approximi la hipòtesi de l'allunyament recent d'aquest consens. Aquest exercici de mesura es realitza al segon article del Dossier, on es conclou que hi ha notables diferències per àmbits de política econòmica, de manera que, en alguns, el gir és molt apreciable i, en uns altres, ho és menys. Així, doncs, el repte és tractar de veure si hi ha elements comuns a totes les dimensions, ja que, en cas contrari, es corre el risc de caure en una sèrie gairebé infinita de motius detallats que afecten la política econòmica «en l'àmbit z del país j». Avançar en la qüestió requereix més un telescopi que un microscopi, però abans cal saber on enfocar-lo.

Entre els múltiples caladors intel·lectuals possibles, als autors del present Dossier ens sembla que el més prometedor és el debat acadèmic, i també públic, de les causes últimes de la polarització política, definida com una major divergència dels plantejaments dels principals partits polítics. En aquest sentit, la mesura aquí utilitzada per aproximar el gir il·liberal són les preferències dels partits polítics i, per tant, si aquestes preferències s'han fet més extremes i antagòniques, és molt plausible que el gir il·liberal que han protagonitzat molts partits polítics estigui molt relacionat amb la polarització política i que, per tant, es pugui situar en el marc d'aquest fenomen polític àmpliament documentat. En altres paraules, el gir il·liberal podria ser una manifestació concreta d'una dinàmica política més àmplia, la de la polarització. En aquesta mateixa publicació, s'han explorat les causes últimes de l'augment de la polarització política (és a dir, de la disparitat de les preferències). Així, Ruiz (2019) i Canals (2019), en dos articles que se centraven, respectivament, en les perspectives estructural i conjuntural, constataren que els «sospitosos habituals» en la literatura teòrica i empírica eren els efectes econòmics de les grans crisis, l'augment de la desigualtat (una de les causes profundes de la qual era el canvi tecnològic) i l'increment dels fluxos migratoris.¹

No obstant això, aquestes causes, que podem etiquetar, en sentit ampli, de socioeconòmiques, no esgoten totes les possibilitats. En la vasta literatura del populisme, una de les formes específiques que pot adoptar l'augment de la polarització, es constata que també hi ha factors institucionals i culturals. En aquesta línia de pensament, per exemple, es pot enquadrar tot el debat argumental conegut com «replegament cultural» (en anglès, *cultural backlash*), les tesis del qual han estat defensades per autors com Pippa Norris i Ronald Inglehart. Així, a l'esmentat article de Ruiz (2019), es recollia la hipòtesi que els canvis seculars en les societats occidentals, com la terciarització, han comportat dos efectes, el que es podria anomenar inseguretats econòmiques i el que es presenta com un augment de la diversitat, els quals, combinats amb una deriva, en dècades anteriors, cap a valors postmaterialistes i socialment progressistes, han generat un moviment en sentit contrari dels segments més conservadors en matèria social dels països occidentals, la qual cosa ha contribuït a un augment de les posicions ideològicament més polaritzades.

Una aproximació multicausal al gir il·liberal: un exercici empíric

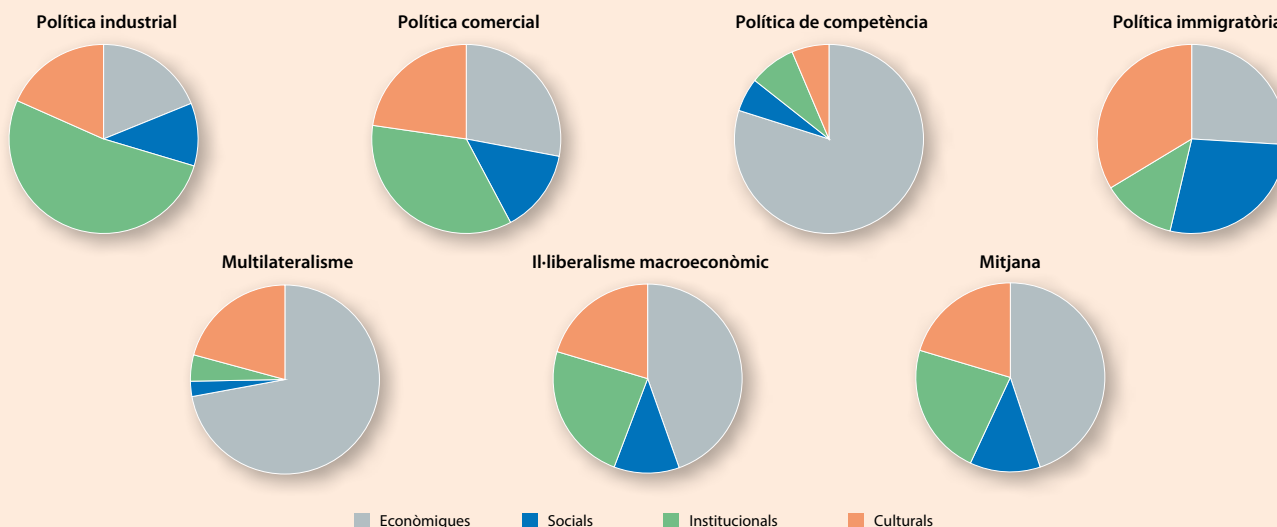
Les dades disponibles validen que el gir il·liberal, aquesta forma especial de polarització de les preferències que estudiem, té causes de naturalesa múltiple? Per respondre la qüestió, s'han triat una sèrie de variables que cobreixen l'espectre teòric esmentat i s'han agrupat en quatre categories diferents. En primer lloc, les causes estrictament econòmiques, que mesuren, principalment, l'efecte directe de la Gran Recessió mitjançant l'evolució del PIB *per capita* i de la taxa d'atur. Un segon bloc el formen les variables socials, com la desigualtat i els fluxos migratoris. Un tercer grup inclou les variables institucionals i, més en concret, l'estat de dret i el grau de control de la corrupció. Finalment, en una quarta i última categoria, s'engloben les variables culturals i ideològiques, com la secularitat, la liberalitat de la societat (per al detall de la definició, vegeu els gràfics) i la posició dels partits en l'eix esquerra-dreta.

Quan es quantifica el pes d'aquests blocs de variables a l'hora d'explicar el canvi en el grau d'il·liberalitat agregada, tal com s'ha definit en l'article «[El gir il·liberal de la política econòmica: que parlin les dades!](#)», s'obtenen resultats força aclaridors. Un cop analitzats els factors més relacionats amb cada àrea de política econòmica, una primera conclusió és que, a nivell general, els principals determinants són els de naturalesa econòmica. No és estrany, ja que el tipus de política amb què tractem és, precisament, econòmica.

1. Vegeu el Dossier «Les causes de la polarització», a l'IM05/2019.

Factors explicatius del canvi en la il-liberalitat

Percentatge de la variància explicada (%)

Nota: Cada porció del cercle representa la proporció de la variància del canvi en el grau d'il-liberalitat en les sis dimensions (no s'analitza la dimensió de les restriccions a la IED, ja que el nombre de partits que expressen la seva opinió sobre la qüestió és baix) explicada per les diferents variables independents. Es fa una regressió per a cada dimensió en la qual la variable dependent, en relació amb el partit, és el canvi en el grau d'il-liberalitat ponderat pel canvi en la quota de vot del partit, definit com: $\text{Canvi en la il-liberalitat de l'electorat} = \text{Vot}_{i,t2} * \text{Il-liberalitat}_{i,t2} - \text{Vot}_{i,t1} * \text{Il-liberalitat}_{i,t1}$, on il-liberalitat és el grau d'il-liberalitat en cada dimensió de l'agenda política. L'últim gràfic il·lustra la mitjana de les proporcions en cada dimensió. Les variables independents són dividides en quatre categories: econòmiques (el canvi en el PIB per capita durant la crisi i en l'atur), socials (el canvi en el coeficient de Gini i en l'stock d'immigrants), institucionals (el nivell del control de la corrupció i una mesura de la qualitat de l'estat de dret) i, finalment, culturals (l'orientació política del partit, els valors seculars, com la importància de la religió o la conformitat amb les normes, i els valors «emancipatius», com l'acceptació de l'homosexualitat o de la igualtat de gènere en la política).

Font: CaixaBank Research, a partir de càlculs dels autors i dades del Banc Mundial (indicadors mundials de governança), World Value Survey i FMI.

No obstant això, i aquesta seria una segona gran conclusió, quan es revisen els diferents àmbits, es constata que tant els elements culturals com els institucionals tenen una influència no menyspreable en el gir il-liberal. Així succeeix, tal com es desprèn dels gràfics, en àmbits com la política comercial, en què predominen els factors institucionals, o com la política migratòria, on pesen molt els culturals. En canvi, els elements socials, si més no tal com s'han definit, tenen una capacitat explicativa menor, amb l'excepció de l'àmbit de la política immigratòria, on sí que sembla que són un factor explicatiu del gir cap a la il-liberalitat.

En aquest punt de l'anàlisi, és interessant pensar si es poden inferir algunes conclusions per als casos d'Espanya i de Portugal. Malgrat que les dades de la variable que cal explicar (el grau d'il-liberalisme) no estan disponibles per a Espanya i Portugal, l'exploració anterior de les causes permet una primera aproximació al nivell existent de pressió per fer-se més o menys il-liberal. Així, quan s'analitza l'evolució de les diferents variables explicatives es constata que, als dos països, tot i que amb més intensitat a Espanya, la dinàmica de diverses d'aquestes variables entre abans i després de la crisi apunta a una pressió creixent cap a un major grau d'il-liberalisme. En concret, l'evolució dels blocs de variables econòmiques i socials (en especial, la caiguda del PIB arran de la crisi i una taxa d'atur i un nivell de desigualtat per damunt de la mitjana de la mostra entre el 2008 i el 2013) assenyalen potencials pressions en les àrees més sensibles a aquests determinants (no obstant això, cal destacar que, tant en l'àmbit institucional com en el cultural, Espanya i Portugal mostren unes dinàmiques coherents amb la resta de països).

Per finalitzar, l'exercici aquí realitzat coincideix en la seva conclusió principal amb altres exercicis similars realitzats per a altres àmbits de la polarització, o, més en general, del canvi de preferències, en la literatura de ciències socials: les explicacions de causa única casen malament amb les dades disponibles, i, malgrat que el pes dels factors econòmics és més gran, els socials, els institucionals i els culturals i ideològics també són rellevants. I, en la mesura que el món evolucioni en el sentit que preveuen la majoria d'economistes i d'analistes, les pressions en tots els àmbits en molts dels països més significatius del globus per allunyar-se del consens liberal es mantindran o, fins i tot, s'incrementaran, ja que és difícil esperar grans millores en matèria de creixement a llarg termini, de reducció clara de les desigualtats, de canvis en els fluxos migratoris o de regeneració institucional. En aquest context, cal explorar els efectes que podria tenir aquest gir il-liberal, un exercici que es desenvolupa en el quart, i últim, article del Dossier.

Álvaro Leandro i Àlex Ruiz